

## דף קנח

'נפל הבית עליו ועל אשתו... בית שמאי אומרים יחלוקו, ובית הלל אומרים... כתובה בחזקת יורשי הבעל' — מכאן מוכח שאלמנה גובה כתובה אפילו בתוך שלשה חדשים משמת בעלה או גרשה, הגם שבאותו זמן אסורה להנשא לאחר [כדי להבחין הזרע] ואין אני קורא בה 'לכשתנשאי לאחר תטלי'. שאם לא כן, הרי אין לה כתובה כלל אם מתה בתוך ג' חדשים למות בעלה, ואין ליורשיה ולא כלום. והוא הדין לענין המתנת מעוברת ומינקת; אע"פ שאסורה להנשא, אך הואיל והאיסור אינו נובע מחמת הבעל אלא מחמת גזרת חכמים — יש לה כתובה. [וכמו 'קטלנית', הגם שאסורה להנשא, ואין אני קורא בה 'לכשתנשאי לאחר...'] — אינה מפסדת כתובתה] (אבני מילואים צג סק"ג, עפ"י ראשונים).

**(ע"ב) 'נפל הבית עליו ועל אמו — אלו ואלו מודים שיחלוקו'** — שיטת הרשב"ם שאם יש בן נוסף לאם, מאב אחר — אין ליורשי הבן שמת כלום, כי הבן נוסף הוא 'ודאי', שהרי בין שמת הבן תחילה בין שמתה האם, יש לו זכות בנכסים, לפחות במקצתם, הלכך אין ספק ('יורשי הבן שמת) מוציא מידי ודאי.

והתוס' הקשו על כך מכמה מקומות שמוכח שאין אומרים 'אין ספק מוציא מידי ודאי' מזכות חלקית בנכסים לזכות שלמה. כלומר, גם אם הוא 'ודאי' על חצי, אין לו זכות מועדפת על החצי המוטל בספק. ולכן כתבו התוס' שאף אם יש בן נוסף לאם — יחלוקו באותו חצי המוטל בספק. ויש לבאר שיטת הרשב"ם (עפ"י מה שנראה מדבריו בשאר מקומות) שכל עוד לא חילקו היורשים את הנכסים, כל אחד ואחד מהם יש לו דין 'יורש' על כל הנכסים [ואינם בגדר 'שותפין' גרידא, אלא בעלות ותפיסה על הכל, כשם שהיה למוריש תפיסה בכל הנכסים. וזהו גדר 'תפוסת הבית']. ועל כן כשיש אחד שהוא ודאי יורש, הלא יש לו תפיסה בכל, ושייך לומר 'אין ספק מוציא מידי ודאי'. ובוזה נתיישבו כל קושיות התוס', שלא אמר הרשב"ם אלא בירושה, אבל בשאר מקומות אכן אין הזכות על מחצית מקנה עדיפות שייחשב 'ודאי' כלפי הנכס בכללותו (חדושי הגר"ט, קצב. וכעין זה בסגנונות שונים יש בקובץ שעורים ובשו"ת אור לציון חו"מ יד, ג. וע"ע במוכח לעיל קמב ששם 'ירושה' אינו תלוי בהכרח בבעלות ממונית על הנכסים, ומוכן לפי"ז שיכול להחשב 'יורש' על הכל).

'הואיל והוחזקה נחלה באותו שבט' — הנה יתכן מקרה הפוך, שבנה הוא בן שבטה, וממילא גם אחיו מאביו, ואילו יורשיה הם משבט אחר [כגון בן אחותה] — וכי באופן זה אכן נעמיד בחזקת יורשי הבן? ולכך היה נראה שעיקר הכוונה שהוחזקה הנחלה למשפחת האם, ולא דוקא לאותו השבט. ועוד, אילו תלוי היה הדבר בשבט בדוקא, לכאורה אין זה שייך אלא בקרקעות ובארץ ישראל, וכיון שלא מצינו חילוק בדבר, לכאורה נראה לפרש כנוכח, שהכוונה משפחת האם. ואולם מלשון רשב"ם ומהראב"ד (בשטמ"ק) נראה ש'שבט' דוקא (אילת השחר. וע' רמב"ם הל' נחלות ה', שכתב טעם אחר, וכבר עמדו על כך אחרונים).

'אזירא דארץ ישראל מחכים' — אף על פי שלענין הפקעת ממון יש סמכות יתרה לבני בבל על בני ארץ ישראל [שבני בבל בכלל שבט לכפיה, ובני א"י — מחקק. ע' סנהדרין ה.]. — לענין איסור והתר וסמיכה בני ארץ ישראל עדיפים, שלומדים תורה ברבים והרי אזירא דא"י מחכים (עפ"י תוס' סנהדרין ה; פסחים נא. ד"ה כיון).

**‘אמר ר’ שמלאי: עדה אמרה, בן עזאי תלמיד חבר דרבי עקיבא הוה, דקאמר ליה: שבאת’** —  
**‘שאלה: הא דקאמר התם בפרק מי שמת’ ש”מ בן עזאי תלמיד חבר לרע”ק הוה’ — מנלן?**  
 תשובה: לשם פרש רשב”ם משום דקאמר ליה ‘שבאת לחלוק עלינו את השוין’ ולא קאמר ליה ‘דקאמר  
 מר’ (לשון רשב”ם: ‘לא קאמר שבא רבינו’). — ורצה לדמותה לההיא דפרק תפילת השחר (ברכות כז: ר’ ירמיה  
 אמר ליה לרב מי בדלת, ודייקינן התם מדלא א”ל מי בדיל מר, ש”מ תלמיד-חבר הוה. ובמחילה אלף  
 פעמים, שלא נמצא בכל המשנה שידבר התלמיד בתנאים כן. אמת שקודם שידבר לפניו היה אומר לו  
 תרשני לומר דבר ממה שלמדתי, אבל לא הוצרך לא במשנה ולא בבחייתא לפרש דרך דבורו שהיה  
 מדבר עם רבו, כי ידוע היה. אבל הכוונה דאמר ליה ‘על הראשונים אנו מצטערים אלא שבאת’ כלומר,  
 באת לעולם להרבות לנו את המחלוקת. ואין דרך לדבר כך בפני רבו’ (שו”ת הלכות קטנות — ח”ב יג).

## ענינים ופרפראות

### ‘אורא דארץ ישראל מחכים’

— כשם שבחוליי הגוף, נצרך האדם למקומות מרפא מסויימים המסוגלים לרפא מחלתו, כך זקוק  
 האדם לארץ ישראל — שער השמים, שסגולתה לרפא מחלות הנפש, ע”י חכמה ודעת ה’. זוהי  
 קללת השמרו לכם פן יפתה לבבכם... ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה — שאם אינם ראויים,  
 גולים משער השמים — מקום רפואת חליי הנפש (עפ”י ‘חכמה ומוסר’ ח”ב נד)

— ‘בארץ ישראל, גם הדמיון הוא נקי, וכמו שאיתא ‘אורא דארץ ישראל מחכים’, ונאמר (איוב  
 כח): **הן יראת ה’ היא חכמה** — דהחכמה היא הדעת וההכרה (כתרגום ‘חכים’ — לשון הכרה. וכ”ה  
 בלשון רז”ל בכ”מ, כמו ‘חכים ליה מר...’) אותו ית”ש, שזוהו יראת ה’, כאמור.  
 וזהו גורם אורא דא”י, כמו שאיתא (ב”ר ב) ‘ברית חלוק לאוירות’ — שיש לכל אויר ענין מסוגל  
 בפני עצמו, מה שבטבע אותו אויר להכניס בטבע מי שנולד ונתגדל באותו אויר. ומסגולת אורא  
 דארץ ישראל להכניס בלבבנו הכרה שיש לו אלו-ה. והוא גם כן על ידי רוב הברכה שבארצה,  
 כמו שאיתא בשילחי כתובות, שזה פלא תמידי, מעיד על עושה הפלא, וכיוצא. וזהו גם כן ענין  
 ריבוי העבודה-זרה שהיו עושים אז בארץ ישראל, וכמו שכתבתי במקום אחר.  
 ולכך נקרא השי”ת רק ‘אלקי הארץ’, וכמו שכתב הרמב”ן (וילך, ושאר מקומות הרבה). והיינו ששם  
 הוא הכרת אלקותו ביחוד’. (שיחת מלאכי השרת עמ’ 8. וכיו”ב שנה כמה פעמים בספריו: צדקת הצדיק —  
 רה, רכג; קומץ המנחה — כא, לה, נג, ועוד (וע”ע במצוין ביוסף דעת בסוטה יד).  
 וע”ע במש”כ בליקוטי מאמרים לר”צ הכהן, עמ’ 84-86: ‘אבל הכניסה לארץ הוא הנהגה טבעיית שיקבלו חיים  
 ע”פ טבע ומנהג דרך ארץ בחרישה וזריעה וקצירה, שדבר זה נראה כנפרד מההכרה שהכל מהש”י — רק על  
 זה היה הענין מתן הארץ, שאורא דארץ ישראל מחכים בזה בחכמת האמת (ע’ ב”ר פט”ז) להכיר שגם מה  
 שהם מסגלים בהשתדלותם מרכוש ומזון, הכל הוא מהש”י, וכמו שנתבאר למעלה שזה ענין ארץ ישראל,  
 שהארץ מיוחסת לישראל, שכמו שנפשות ישראל חצובים ממקור כזה להכיר שהכל מהש”י כך ענין קדושת  
 הארץ...’).

— זה שאנו אומרים בברכת המזון 'ארץ חמדה טובה ורחבה' — על שום רוב החכמה שבארץ, שהיא 'רחבה מני ים' (דרשות רבי יהושע אבן שועיב — ואתחנן, עמ' תלב).

— סיפר הגאון הצדיק ר' שמעון מנשה מחברון, שפעם אחת בהיותו אצל הרה"ק ר' אהרן משה מבראד, שמע אברך אחד שהיה מתלונן לפני הרה"ק שהנה הוא מתגורר בארץ ישראל זה כמה שנים, ואינו מרגיש בנפשו שום קדושה והתעוררות לעבודת הבורא יתב'. ולא ענהו הרה"ק ר' משה אהרן מאומה. בבוקר סיפר הרה"ק שנגלה אליו רבו הקדוש מלובלין (→ ה'חזוה') בחלום הלילה, ויאמר לו: דע בני, כי פעמיים אנו מוצאים הלשון 'מאד מאד' — טובה הארץ מאד מאד (במדבר יד, ז). וכן 'מאד מאד' הוא שפל רוח' (אבות ד, ד). לרמז כי אין יכולים לזכות להרגיש קדושת ארץ ישראל בטרם מגיעים למעלת 'מאד מאד' שפל רוח'. לכן השתדל נא — סיים הרה"ק את תשובתו לאברך — להשפיל עצמך מאד, ואז תזכה ל'טובה הארץ מאד מאד' — לחוש את קדושתה (מובא ב'אבני זכרון' עמ' מד).

וע"ע 'אור החכמה' (נח) שסגולת הארץ להביא הכנעה וענוה, ולכן אירה מחכים, כי 'החכמה מאין (→ שמיים) עצמו לאין' תמצא. וכיו"ב מובא בספר 'משנת חכמים' בשם רמ"מ מויטבסק.

## דף קנט

'אלא אי איתמר הכי איתמר: בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו ומת, בנו מוציא מיד הלקוחות' — 'מוציא' שאמרנו כאן פירושו 'מפקיע', כלומר מוציא מידי שעבוד ולא מוציא ממש, שהרי לא ירדו לעולם לנכסים. [וכוזה מצינו בכתובות עה. 'האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה — הבעל מוציא מיד הלקוחות'].

וגם הוא עצמו יכול היה לחזור בו — לפי שלא חלה המכירה. אלא שהיה חייב לשלם להם דמי המכירה שקיבל מהם, אבל כשמת בחיי אביו, בנו שמוציא פטור מכל וכל (עפ"י תוס' ורשב"א). וכל זה דוקא כאשר המוכר לא השאיר אחריו נכסים אחרים במותו, אבל הניח נכסים — הרי נשתעבדו ללוקח במעותיו, וגובה מהם מבנו (פסקי הרי"ד).

— נסתפק הראב"ד על בן שלוח מאביו ומכר מנכסי עצמו, ומת, ואחר כך מת אביו — האם בן הבן יכול לגבות מלקוחות אביו את החוב, שהריהו בא בטענה: מכח אביו דאבא קאתינא, והריני גובה חוב הזקן מנכסי אבי שמכר לכם. וכתב על כך הרשב"א: 'ולולי שנסתפק בו הרב ז"ל, הייתי אומר שהדבר נראה כפשוט שהדין עם חנוך (→ הנכד), דאיהו אביו דאביו קא ירית'.

[שמא מה שהכריחו להראב"ד לפקפק בדבר, מדהוצרכו בגמרא לשנות לגמרי הא דשלחו מתם, ולא נשאר לפרש בהלואה וכגון שמכר כנ"ל. ומדוע שינו ופרשו במכירה — מזה משמע קצת שאין לבן-הבן זכות טריפה, שהרי הנכד, מלבד שהוא יורש את המלוה (הזקן) הוא ג"כ יורש את הלווה (האב), וכאילו המלוה והלווה נתאחדו באדם אחד, שנפקע החוב ממילא].

'מכח אביו דאבא קאתינא' — אם תקשה, אמנם יש לו זכות ירושה ישירה מסבו, אך הלא הבן קודם לנחלה לכל אדם, ואם כן יטענו הלקוחות, כיון שאביך קודם לירש לפניך, אנו באים מכחו שחייב לנו דמים, והרי הוא ירש את אביו בקבר?

ב. יש אומרים שהחשש האמור אינו קיים אלא בשטר שכתב בו תאריך מאוחר מיום כתיבתו, אבל אם איחר כתיבת השטר וכתב בו זמן אמיתי של הכתיבה — אין חשש טירפה שלא כדין, כי לפי האמת חל השעבוד בזמן הכתיבה, והרי טורף בו כדין את כל הנכסים שנקנו קודם כתיבתו (קוב"ש עפ"י הרמ"ה).

דיני גביית שבח קרקעות נתבארו בב"מ יד-טו.

## דף קנח

רסח. מה דין הירושה במקרי הספקות הבאים?

א. נפל הבית עליו ועל אשתו ואין ידוע מי מת תחילה.

ב. נפל הבית עליו ועל אמו.

א. נפל הבית עליו ועל אשתו ואין ידוע מי מת תחילה; בית שמאי אומרים: יחלוקו.

יש אומרים (ביבמות לה) שעל כתובה לא אמרו בית שמאי, אלא היא בחזקת יורשי הבעל (רשב"ם). ורבנו תם חולק.

ובית הלל אומרים: כתובה (= מנה ומאתים ותוספת) — בחזקת יורשי הבעל.

נכסי 'מלוג' שנפלו לה מבית אביה — בחזקת יורשי האב (כלומר משפחת האשה. ואפילו לדעת האומרים ירושת הבעל דאורייתא, יש לומר שהואיל וירושתו אינה מחמת קורבה, יורשי משפחתה קודמים. עפ"י תוס').

נכסי 'צאן ברזל' שהכניסתם לבעלה בנישואין והם באחריותו כל משך ימי נישואיהם — נחלקו אמוראים בפירוש דברי בית הלל; לרבי יוחנן, בחזקת יורשי הבעל. לרבי אלעזר, בחזקת יורשי האשה. לרבי שמעון בן לקיש משום בר קפרא, יחלוקו.

א. הלכה כבר קפרא, שכן דבריו הובאו במסקנא. והוא רבו של רבי יוחנן, והרי אין הלכה כתלמיד במקום הרב (עפ"י רי"ף; אה"ע ז, 1).

ב. יש מפרשים מחלוקת האמוראים בסתם נכסים שאצל האשה, שאין ידוע אם הם מנכסי כתובה או מנכסי מלוג. וזהו 'נכסים (סתם) בחזקתן' שאמרו בית הלל (עפ"י רב האי גאון).

ג. גם כשידוע שמת הבעל תחילה, אין יורשי האשה יורשים כתובתה באופן שהיתה צריכה שבועה לגבות כתובתה, שאין אדם מוריש שבועה לבניו. ואולם דבר שהיא נידונית כמוחזקת בו, כגון נכסי צאן ברזל לרבי יוחנן [או מחצה מהם — לבר קפרא] — יורשים אותה (עפ"י תוס', מהרי"ח, רמ"ה). ונחלקו הראשונים באם ייחד לה קרקע לגבות כתובתה (עתוס' ויד רמה).

ב. נפל הבית עליו ועל אמו (שאינן לה בעל) ואין ידוע מי מת תחילה, לסתם משנתנו (וכן סובר בן עזאי), מודים בית שמאי ובית הלל שיחלוקו יורשי האם ויורשי הבן בכל הנכסים, שהרי ירושת שניהם ומוחזקותם בנכסים שוה. רבי עקיבא אומר: הנכסים בחזקתם. ופירש רבי אילא (1) אלעא. וכן הודה לדבריו רבי זירא כשעלה לארץ ישראל, בחזקת יורשי האם [הואיל והוחזקה נחלה באותו שבט. אביי]. ורבה פירש (כשיטת רבי זירא קודם שעלה) בחזקת הבן (הואיל והבן היה ראוי ליורשה קודם לכל קרוביה האחרים (רשב"ם). וכפי דרך העולם הבן עתיד ועומד לירש את אמו, לכך תקנו שיהיו בחזקתו. עתוס').

- א. לפרשב"ם מדובר כשאין בנים נוספים לאשה זו, שאם יש לה — הם יורשים הכל, הואיל ובכל אופן יש להם חלק במקצת הנכסים, שהרי גם אם היא מתה תחילה, הלא יורשים הבנים נכסיה, הלכך הם נחשבים 'ודאי' ויורשי הבן ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי. ואין כן דעת ר"י ר"ת ריב"ם ריב"א ורמ"ה, שאין סברא שירושתם הודאית במקצת מהנכסים תחשיבם כ'ודאי' על הכל. וכן מסיק מהרי"ח.
- ב. הלכה כרבי עקיבא וכפירוש רבי אילא ורבי זירא, שהנכסים בחזקת יורשי האם (ראשונים; חו"מ רפ, י).

## דף קנט

- רסט. א. בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו מה שראוי לו לירש, ומת — האם בנוי מוציאים מיד הלקוחות? ב. כנ"ל, בבכור שמכר חלק בכורה בחיי אביו.

א. שלחו מארץ ישראל: בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו, ומת — בנו מוציא מיד הלקוחות. וזו היא שקשה בדיני ממונות, שאומרים לו: אביך מכר ואתה מוציא?! [וטעם הדבר לפי האמת, שאומר: מכח אבי אבא אני בא לירש].

א. פרושו כמה מהראשונים שהמכירה לא חלה משום שלא היו הנכסים של המוכר [ואפילו למאן דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כיון שמת קודם לאביו ולא נפלו לו הנכסים בחייו, לא עשה כלום]. או משום שמדובר שהאב כתב נכסיו לבנו 'מהיום ולאחר מיתה' דהיינו גוף מהיום ופירות לאחר מיתה, וכרבי יוחנן (קלו) שאם מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב — לא קנה לוקח. והנידון הוא לענין החזרת דמי המכירה, שהנכד מפקיע שעבוד המעות ופטור מכלום [אם לא השאיר האב נכסים אחרים], ואילו אביו היה מוציא מיד הלקוחות, היה צריך לשלם דמים.

ויש מפרשים שהמכירה חלה, אם משום שב'שדה זו' אפשר למכור 'מה שאירש מאבא' (רא"ש ותוס' כתובות צא — מר"ת), אם משום שאומר 'מה שאירש מאבא היום' (עב"י חו"מ ריא).  
 ב. כתב רשב"ם ושאר פוסקים: אעפ"י שהקשו על מקור הדבר, הדין קיים להלכה. ואולם הרא"ש מלונגיל (הובא בב"י ובש"ך חו"מ קז) סבר שאין נוקטים כן להלכה [שהריהי קשה שבדיני ממונות, והכתוב תחת אבתיך יהיו בניך — לברכה נאמר ולא לדין ירושה]. וכתב חזו"א (ב"ק טו, ג) שדעה זו יחידאית היא ואין התופס יכול לומר 'קים לי' כדעה זו.

- ב. גם בכור שמכר חלק בכורה בחיי אביו, ומת — בנו מוציא מיד הלקוחות, שיכול לומר: מכח אבי אבא אני בא, ובמקום אב אני עומד ליטול חלק בכורה כאילו הייתי בכור.

ער. עד החתום בשטר שאינו מקייים, ונפסל לעדות משום גזלנות או משום קורבה — מה דין השטר?

היה עד חתום בשטר ונעשה גזלן — אינו נאמן לקיים השטר ולומר זה כתב ידי. אבל אחרים נאמנים לומר זה כתב ידו, ובלבד שהחזק כתב ידו בבית דין בטרם נעשה גזלן, שאז יודעים שחתם על השטר מקודם היותו גזלן.

והוא הדין כשעדים מעידים שהשטר נכתב לפני שנעשה גזלן. ומקיימים את השטר על פי השוואת חתימותיו (עפ"י פוסקים).